Шевченко О.І. Лекція

Жанрова специфіка реалізації категорії телеологічності

Телеологічна проблематика в наш час активно розробляється у різних видах гуманітарного знання. У сучасній науці досить чітку окресленість здобув так званий “цільовий підхід”. Зокрема, доведено право на існування: телеології культури; телеології журналістики; телеології права; телеології політики .

Окремі спроби обгрунтувати *лінгвістичну релевантність* телеології, зокрема розробки концепцій щодо телеологічності мови і літератури, здійснювались з часів Аристотеля до сьогодення. Про лінгвістичну релевантність телеології свідчать наукові доробки у *комунікативно-функціональній* парадигмі і, зокрема, ономасіології у комунікативно-телеологічному аспекті. Доведеною є *інгерентна телеологічність* процесів мовної репрезентації дійсності .

Визнаною також є лінгвістична релевантність використання базового понятійного апарату телеології, зокрема, так званих *“телеологічних пояснень”* та “*телеологічних дескрипцій*”. Залучення зазначеної термінології до аналізу дискурсивних у межах перекладознавчих студій відповідає також принципу *експланаторності* як такому, що відображає потребу не лише в описі лінгвального явища, а й в його поясненні як одному з провідних у сучасному мовознавстві і перекладознавстві.

Взагалі комунікацію, з огляду на її зумовленість метою, розглядають як “об’єктно спрямовану *інтенціонально-телеологічну* діяльність”. Ця теза була розвинута у парадигмі функціоналізму, котрий “як методологія... забезпечує аналіз номінативних результатів як *телеологічно-діяльнісного* продукту комунікації” .

Проте, залишається нагальною необхідність подальшого пошуку і систематизації шляхів осягнення цього, здавалося б, очевидного, але надзвичайно ефемерного наукового феномена з огляду на: а) метакатегорійний статус *Телосу*,

що вказує на його онтологічну фундаментальність; б) багатогранність і складність відтворення у перекладі ціннісно-цільових аспектів дискурсу; в) розмаїтість та контраверсійність поглядів щодо підходів до осмислення категорії телеологічності як мовознавчої і перекладознавчої проблеми.

З іншого боку, потреба у поглибленому розгляді мовних і мовленнєвих аспектів реалізації категорії телеологічності зумовлена тенденціями розвитку *сучасної лінгвістики і транслятології*. У мовознавстві XXI століття акцент зміщується на пошук відповідей на запитання цілепокладального гатунку: ЧОМУ і ЗАДЛЯ ЧОГО з виокремленням ЧОМУ-лінгвістики і ЗАДЛЯ ЧОГО-лінгвістики , що відповідає антропоцентричному, поліпарадигмальному та полідисциплінарному характеру сучасних лінгвістичних студій .

Зокрема, перекладознавча діяльність за своєю природою є невіддільною від цілепокладання, оскільки саме вона зосереджена на пошуці відповіді на запитання “для чого/чому”. Телеологічність є однією з основних рис перекладу як творчого процесу і, зокрема, дискурсу (поряд з інтенціональністю, особистісністю, процесуальністю, діалогічністю). В.В. Виноградов взагалі говорив про телеологічний характер мови .

Телеологічний етап дослідження мови і мовлення визнано *домінуючим і фінальним* в антропоцентричній парадигмі і таким, що знаменує собою перехід від *описовості, систематизації* до розгляду *цілепокладального* складника комунікативної взаємодії. Телеологічні засади дослідження мови і мовлення розроблялися ще В. Гумбольдтом. Хоча В. Гумбольдт сам не вживав термін “телеологія”, його визначення мови як дії, що здійснюється за допомогою певних засобів для досягнення загальних і окремих цілей, реалізації намірів, спонукань, призначень, тенденцій, кваліфікується дослідниками як *телеологічна концепція* або *телеологічне представлення* мови.

У мовознавстві звертали увагу на *смислоутворювальну* сутність телеологічності. М.М. Бахтін ототожнював мету із закладеним у тексті смислом, а текст розглядав

як “композиційне телеологічне ціле”, структура якого постає “цільовою композицією” і у дослідженні потребує застосування “телеологічного методу”.

Розглядаючи фундаментальтні питання мовознавства, поетики, поетичної мови, В.М. Жирмунський використовував термін “художня телеологія”, а лінгвальні засоби й прийоми визначав як “художньо-телеологічне” явище, котре “є детермінованим своїм завданням”. При цьому, художнє завдання як мета постає “законом” використання словесного матеріалу. О.П. Скафтимов і Б.М. Енгельгардт наголошували на тому, що телеологія є основним принципом (*телеологічним принципом*) текстової організації.

Предметом телеології як *філософії смислу* є проблема розуміння смислу загалом та питання доцільності світу й життєдіяльності: смисл розглядають не лише під кутом *гносеології* (смисл як мета пізнавального процесу), але й у його *функціонально-аксіологічному* сенсі – крізь відношення до *потреб* людини та суспільства, при поєднанні раціонального й ірраціонального та з урахуванням принципів *аксіологіки* (логіки цінностей). Саме зосередженість на прагненнях людської спільноти та морально-етичних цінностях індивідуальної чи колективної свідомості демонструє спільність інтересів філософії, телеології, перекладознавства й мовознавства у дослідженні перекладу загалом і семантичних процесів у дискурсі, зокрема.

ЛІТЕРАТУРА

Аристотель. Физика / Сочинения. В 4-х т. Т. 3. / [перев. В.П. Карпова; вступ. статья и примеч. П. Д. Рожанского]. М.: Мысль, 1981.

Акчурин И.А. Телеономичность больших динамических систем – характерная черта постнеклассической науки / И.А. Акчурин // Вопросы философии. 2006. № 8.

Джемс В. Прагматизм. [Пер. П. Юшкевича]. К.: Україна, 1995.

Кант И. Критика способности суждения. М.: «Искусство», 1994.

Кримський С.Б. Запити філософських смислів / С.Б. Кримський. К.: ПАРАПАН, 2003.

Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д.А. Леонтьев. М.: Смысл, 1999.

Мелков Ю.А. Человекомерность постнеклассической науки / Ю.А. Мелков. К.: ПАРАПАН, 2014.

Фролов И. Т. Детерминизм и телеология. Москва : Либроком, 2010.

Хазагеров Г. Г. Телеологический смысл и социальная роль классификации риторических фигур. *Вестник РУДН. Сер. : Лингвистика*. 2016. № 3.

Woodfield A. Teleology / A. Woodfield. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.